

Z KALENDARZA HISTORYCZNEGO

Krzysztof Ratajczak
Poznań

Sześćsetna rocznica odnowienia Uniwersytetu Krakowskiego

Jan Długosz w X. księdze *Roczników czyli kronik sławnego Królestwa Polskiego* zapisał, że „[Królowa Jadwiga] odnowiła Uniwersytet założony w mieście Kazimierzu przez króla polskiego Kazimierza II”, dodając przy tym, iż władczyni „wszystkie swoje klejnoty, szaty, pieniądze i całą królewską spuściznę poleciła wyznaczonym przez siebie wykonawcom swego testamentu, mianowicie biskupowi krakowskiemu Piotrowi i kasztelanowi krakowskiemu Jaškowi z Tęczyna, wydać na wsparcie dla osób ubogich i na fundację Uniwersytetu Krakowskiego”. Królowa Jadwiga, jedyna kobieta król (*rex*) na polskim tronie przez niemal dziesięć lat podejmowała próby wznowienia działalności uczelni ufundowanej w 1364 r. przez Kazimierza Wielkiego. Uniwersytet założony 12 maja 1364 r. był trzydziestą szóstą fundacją tego typu w Europie, a drugą w jej środkowo-wschodniej części. Miał być uczelnią prawniczą – prawo miało 8 z 11 katedr. Proces ukoronowany aktem króla Władysława Jagiełły z dnia 26 lipca 1400 r. rozpoczął się w początkach 1390 r.

Wielkim orędownikiem odnowienia uniwersytetu, który zawiesił swą działalność po śmierci króla (5 listopada 1370 r.), był Bartłomiej z Jasła. Wygłosił on w latach 1390-1392 szereg mów, w których domagał się reaktywowania *studium generale* w Krakowie. W mowie *Hic iubet ordo libri vocum regimen reserari*, wygłoszonej 4 grudnia 1390 r. Bartłomiej przypomniał słuchaczom, że odnowienie Uniwersytetu zostało najpierw oznajmione mistrzom kartkami (*cartatim*), a potem ogłoszone publicznie. Wymienił również przyczyny, które złożyły się na decyzję reaktywowania działalności uczelni: odnowienia uniwersytetu domagały się wszystkie stany, dopominała się o to również mieszczaństwo i władze Krakowa. 4 grudnia 1390 r. odbyła się msza w intencji odnowienia Akademii. Wnosimy stąd, że przed 1390 r. uniwersytet był nieczynny, prawdopodobnie stan ten trwał przez kilkanaście lat. Przyczyną zawieszenia działalności i migracji studentów był brak środków finansowych. Odnowienie nastąpiło w 1390 r.: *Studium prius feuerat exortum, pro cuius nunc innovacione laboratur* a w każdym razie rozpoczęły się prace zmierzające do tego. Przybyli też mistrzowie i studenci, do których skierował Bartłomiej wezwanie, by pilnie się uczyli.

Za podstawę odnowienia posłużyły przywileje wydane przez Kazimierza Wielkiego. Odnowiony uniwersytet miał składać się z wydziału *artium*, prawa kanonicznego i medycyny: *in Studio hic instituendo non solum philosophie administratio fieri debeat, verum et septem artium liberalium alia numque duarum facultatum, videlicet iuris canonici cum medicina*. Prawa miało nauczać dwóch profesorów, sztuki wyzwolone miały jednego mistrza. Kanclerzem został biskup krakowski Jan Radlica. Dodajmy, że przez dłuższy czas toczył się spór o obsadę stanowiska zarządcy uczelni. Odnowiony uniwersytet próbował bezskutecznie odzyskać uposażenie na soli wielickiej. Wśród profesorów znalazł się Stanisław ze Skalbmierza. Uniwersytet działał w tej formie

przez kilka lat, nie wiadomo jednak czy dotrwał do roku 1400. Stało się oczywiste, że bez pomocy królowej projekt odnowienia jest skazany na niepowodzenie, ze względu na brak finansowego wsparcia. Sprawa znalazła się wkrótce w kręgu zainteresowania królowej. Jadwiga ufundowała w 1397 r. w Pradze Kolegium Litewskie, uzyskała także zgodę papieża Bonifacego IX na utworzenie brakującego dotąd wydziału teologicznego. Urządzeniem wydziału zajęli się byli profesor uniwersytetów w Pradze i Heidelbergu Mateusz z Krakowa. Śmierć królowej 17 lipca 1399 r. spowodowała na pewien czas prace. Władczyni zapisała w swym testamencie, jak się obecnie szacuje (J. Wyrozumski 1999) ok. 2000 grzywnien na odnowienie uczelni. Wykonawcami testamentu Jadwigi byli kasztelan krakowski Jaśko z Tęczyna i biskup krakowski Piotr Wysz z Radolina. Jakkolwiek wcześniejsza historiografia przeceniała rolę króla w fundacji uniwersytetu, nie ulega wątpliwości, że bez jego udziału nie byłoby możliwe pełne wznowienie działalności Uniwersytetu Jagiellońskiego. Uroczystości rozpoczęły się 22 lipca 1400 r. Król przekazał budynek dydaktyczny, wybrano też rektora Stanisława ze Skalbmierza. 24 lipca otwarto uroczystości wpisów na Uniwersytet. Jako pierwszego wpisano króla (władca był bowiem niepiśmienny), wpisów dokonało również około czterdziestu dostojników duchownych i świeckich, immatrykułowało się także 205 studentów. Właściwa uroczystość odnowienia Uniwersytetu nastąpiła w poniedziałek 26 lipca. Otworzył ją wykładem wstępnym z dziedziny prawa kanonicznego Piotr Wysz. Biskup kujawski Mikołaj z Kurowa i podkanclerzy koronny Klemens z Moskarzewa ogłosili natomiast dokument odnowienia Uniwersytetu.

Oddajmy ponownie głos wielkiemu kronikarzowi, który w następujący sposób przedstawił wydarzenia z lipca 1400 r.: „Król Polski Władysław zabiegając gorliwie o rozwój wiary i religii chrześcijańskiej, o chwałę Bożą i Jego kult oraz pomyślność narodu polskiego i litewskiego wznosi i zakłada w poniedziałek po świętym Jakubie Apostole (tj. 26 lipca) [...] Uniwersytet, o którego założenie królowa Jadwiga, jak długo żyła, zabiegała bardzo gorliwie, z największym wysiłkiem i prośbami. Sprowadziwszy zaś doktorów i magistrów z każdego wydziału i specjalności z Uniwersytetu Praskiego, Polaków, Czechów i Niemców, darowuje świeżo założonemu uniwersytetowi jako uposażenie czynsze królewskie w żupach solnych, wsie i inne dochody, również prałatury i prebendy. [...] W kamienicy zaś Akkersdorfa przy ulicy św. Anny urządził kolegium Wydziału Sztuk Wyzwolonych i Teologiczne, w domu zaś wojewody poznańskiego Sędziwoja z Szubina przy ulicy Grodzkiej Kolegia Prawnicze i Medyczne. Każde z nich zostało wybudowane przez wykonawców testamentu za pieniądze zostawione na ten cel przez królową Jadwigę”.

Organizację uczelni oparto na innych zasadach niż fundację kazimierzowską. Wzorem ustrojowym stała się uczelnia paryska. Teologia otrzymała 11 katedr, sztuki wyzwolone 22, prawo kościelne 8, medycyna 1, a od roku 1505 2. Wzorem Paryża wprowadzono system kolegiów. W XV wieku powstały: Kolegium Jagiellońskie dla teologów i filozofów przy ul. Św. Anny, od połowy XV w. zwane Większym, Kolegium Prawnicze Kanonistów (1403) przy ul. Grodzkiej, obok niego Kolegium Lekarskie, które upadło w połowie stulecia. W 1449 r. powstało Kolegium Mniejsze dla młodszych magistrów wydziału sztuk wyzwolonych. Dla scholarów budowano bursy. Pierwsze ufundował w 1409 r. Jan Isner – była to tzw. Bursa Ubogich, powstały też Bursa Jerozolimska, Prawnicza i inne. Początki uczelni w 1400 r. były trudne. Uniwersytet borykał się z permanentnym kryzysem finansowym (mimo rosnącej liczby fundacji), brakowało również pomieszczeń mieszkalnych dla profesorów i studentów. Dopiero po 1415 r. funkcjonowanie uczelni poprawiło się w znaczącym stopniu. Zaczęła również rosnąć międzynarodowa sława uczelni, choćby z uwagi na słynne wystąpienia Stanisława ze Skalbmierza i Pawła Włodkowica na soborze w Konstancji. Na uczelnię przybyło wielu profesorów. Pierwszy zachowany spis wykładowców krakowskiej Alma Mater z roku 1405/1406 zawiera 31 nazwisk.

Uczelnia zorganizowana została na podobnych zasadach co inne uniwersytety europejskie składała się z czterech wydziałów: sztuk wyzwolonych, prawa, medycyny i teologii. Ukończenie pierwszego z nich było warunkiem koniecznym do kontynuowania studiów na któryś z trzech pozostałych. Fakultet filozoficzny kształcił nauczycieli szkół parafialnych, notariuszy kancelaryj-

nych, skrybów i pisarzy. Na wydziale prawa studiowali przyszli politycy, mężowie stanu, twórcy aktów prawnych i zasad postępowania w stosunkach międzynarodowych. Słuchacze teologii skupiali swą uwagę nie tylko na zawiłościach doktrynalnych, ale poszukiwali dróg praktycznej pobożności i reformy rozdartego przez schizmę Kościoła. Włączyło to uniwersytet krakowski w żywy na europejskich uniwersytetach nurt koncyliaryzmu.

Z uniwersytetem związali się wspomniani już Stanisław ze Skalbmierza, Paweł Włodkowic, a także: Jakub z Paradyża, Jan Szczekna, Jan Isner, Mikołaj z Gorzowa, Bartłomiej z Jasła, Mikołaj z Pyzdr, Mikołaj Wigand. Otwierają oni zaledwie długi poczet wybitnych profesorów uniwersytetu, który stał się „nauk przemożnych perłą”. Spełniły się zatem słowa Jana Długosza: „zaczął zaś odtąd Uniwersytet Krakowski, założony pierwotnie przez króla polskiego Władysława i królową Jadwigę, a zatwierdzony przez papieża Jana XXIII, a potem przez papieża Marcina V, rozkwitać i bujnie się rozwijać w różnych gałęziach wiedzy i wydawać spośród Polaków mężów uczonych, pracowitych i roztropnych i rozslawiać szeroko imię Królestwa Polskiego”.

Nota bibliograficzna

Utworzenie pierwszego na ziemiach polskich uniwersytetu opisane zostało w licznych opracowaniach, wśród których na pierwszym miejscu wymienić należy *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1364-1764*, t. 1-2, Kraków 1964, praca omawia dokonania wcześniejszej historiografii. Działania Kazimierza Wielkiego przedstawili J. Wyrozumski, *Kazimierz Wielki*, Wrocław 1986; F. Kiryk, *Wielki król i jego następca*, Kraków 1992; H. Barycz, *Alma Mater Jagellonica. Studia i szkice z przeszłości Uniwersytetu Krakowskiego*, Kraków 1958. Działania zmierzające do reformy i reaktywowania uczelni omówione zostały w pracach K. Ożoga, *Intelektualiści w służbie Królestwa Polskiego w latach 1306-1382*, Kraków 1995; M. Kowalczyk, *Odnowienie Uniwersytetu Krakowskiego w świetle mów Bartłomieja z Jasła*, „Małopolskie Studia Historyczne” 6 (1964), s. 23-42. Z. Kozłowska-Budkowa przedstawiła wydarzenia z lipca 1400 r. w pracy: *Odnowienie Jagiellońskie Uniwersytetu Krakowskiego*, w: *Dzieje Uniwersytetu Jagiellońskiego* ..., t. 1, s. 44 i nn. Rolę królowej Jadwigi w odnowieniu uniwersytetu w Krakowie opisały: A. Strzelecka, *O królowej Jadwidze. Studia i przyczynki*, Lwów 1933; A. Klubówna, *Królowa Jadwiga. Opowieść o czasach i ludziach*, Warszawa 1986; natomiast działania króla Władysława Jagiełły J. Krzyżaniakowa, J. Ochmański, *Władysław II Jagiello*, Wrocław 1990. O wybitnych profesorach krakowskich z XV w. pisał L. Ehrlich, *Paweł Włodkowic i Stanisław ze Skarbimierza*, Warszawa 1954. Zob. też inne prace tego autora.

Jan Sydor
Poznań

Towarzystwo Św. Wincentego à Paulo. Sto pięćdziesiąta rocznica założenia pierwszej Konferencji męskiej w Poznaniu

Wiek XIX i początek wieku XX w zaborze pruskim zapisał się jako okres wzmoczonej i wszechstronnej działalności dobroczynnej. Pracę filantropijną prowadziły zakony męskie, żeńskie, księża diecezjalni, a także – co należy szczególnie podkreślić – na znaczną skalę stowarzyszenia